

Андрій Валерійович СМОЛІЙ

к.ю.н., викладач, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Інститут міжнародних відносин);
старший науковий співробітник, Інститут держави та права імені Корецького
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6406-3870>
e-mail: smolii.andrii@gmail.com

ПРОБЛЕМАТИКА УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ

У статті проаналізовано основний комплекс питань, пов'язаних з усиновленням дітей в рамках сімейного права, зокрема іноземними громадянами. Розглянуто міжнародні договори та конвенції, національне законодавство України. Особливу увагу надано регулюванню усиновлення під час дії правового режиму воєнного стану. У статті проаналізовано відповідність українського законодавства міжнародним стандартам усиновлення дітей. Йдеться про складність процедурного механізму, координацію між органами влади, обмежену прозорість реєстрів тощо.

Ключові слова: міжнародні договори, міжнародне усиновлення, міжнародно-правові акти, міжнародні сімейні правовідносини, імплементація законодавства, міжнародні конвенції

Стаття надійшла 05.03.2026

Статтю прийнято 18.03.2026

Статтю опубліковано 17.04.2026

ВСТУП

Зростальні глобалізаційні процеси, постійна міграція населення, війни в Україні та різних частинах світу призводять до подальшого виникнення питання усиновлення іноземними громадянами. Усиновлення дітей позбавлених батьківського піклування є одним найважливіших форм забезпечення прав дитини згідно з Конституцією України, законодавчими актами та чинними міжнародними договорами. Саме тому реалізація цього інституту згідно зі всіма вимогами законодавства є однією з ключових в русі України до європейського співтовариства. Чинне національне законодавство України відповідає міжнародним стандартам, проте практичне застосування стосовно усиновлення іноземними громадянами не завжди збігається з теоретичними засадами цього питання, оскільки немає деяких дієвих механізмів, а прогалини координації між органами влади та відсутність повноцінного контролю вимагають певних змін, як законодавчого та й інституційного характеру.

Аналіз досліджень теми

Протягом 1991–2025 рр. активну участь у дослідженні теми усиновлення дітей іноземцями брало UNICEF, зокрема проаналізовано щорічний Ситуативний аналіз становища дітей у різних роках. Також важливу статистику веде «Українська мережа за права дитини», зокрема стосовно питань повернень дітей з окупованих територій.

МЕТА статті – комплексний аналіз міжнародно-правових актів з усиновлення іноземцями громадян інших держав, зокрема й України, а також систематизація українського національного законодавства в рамках міжнародних сімейних правовідносин в частині усиновлення. Важливим аспектом мети є виявлення особливостей практичного застосування законодавства та його проблематика.

РЕЗУЛЬТАТИ

Головним правовим актом, який регулює процес усиновлення в Україні, між громадянами, а також усиновлення з іноземним елементом є Сімейний кодекс України [1]. Юридично усиновлення є актом, що створює між усиновлювачем та усиновленою дитиною постійні

сімейно-правові відносини, які є аналогом таких відносин між батьками та рідними дітьми. Усиновлення – це правовий зв'язок, який встановлюється між усиновлювачем та усиновленою особою. Такий зв'язок має постійний (безстроковий) характер, і відповідно усиновлені діти прирівнюються до рідних – мають аналогічний юридичний статус [1].

Міжнародно-правові акти, в яких встановлюються відповідні норми усиновлення, є як регіонального, так і міжнародного характеру. Проте саме законодавство ЄС має найбільш ґрунтовні норми регулювання питання усиновлення. Зокрема, це Європейська конвенція про усиновлення дітей 2008 р., учасницею якої є й Україна [2].

У вищезгаданій Конвенції є основоположні принципи, а саме «принцип найкращих інтересів дитини», а також «принцип підвищеної соціально-правової відповідальності держави». Тобто мова йде про те, що держава повинна забезпечувати всі необхідні механізми усиновлення, а також у післяусиновлювальний період (супровід дитини у новій сім'ї).

Пропоную розібратись, які законодавчі акти в Україні регулюють інститут усиновлення:

- Конституція України (встановлює загальні права);
- Закон України «Про охорону дитинства»;
- Сімейний кодекс України;
- підзаконні акти Кабінету міністрів;
- накази профільних міністерств тощо.

Міжнародні договори, стороною яких є Україна:

- Конвенція ООН про права дитини 1989 р. [3];
- Європейська конвенція про усиновлення дітей 2008 р.;
- Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництва у питаннях міждержавного усиновлення (не ратифікована).

Варто також звернути увагу на постанову Кабінету міністрів України № 907 (від 16.08.2022) «Про внесення змін до Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей».[4] Вона регулює деякі питання усиновлення під час дії правового режиму воєнного стану. Зокрема, ця постанова вносить зміни в частині усиновленні дітей іноземцями, а також уточнює механізм усиновлення.

Ця постанова де-юре зупинила можливість усиновлювати дітей під час дії правового режиму воєнного стану на території України. Згідно з документом усиновлення іноземцями дітей заборонено, крім окремих випадків, якщо це родичі дитини.

Фактично, запровадження цієї постанови є відповіддю на неможливість держави забезпечити механізми відбору іноземних усиновлювачів та контролю за процесом самого усиновлення, а також після самого факту усиновлення дитини. Діти, які вимушено перебувають за кордоном також не можуть бути усиновлені, оскільки вони є громадянами України і фактично у відповідних органах влади країни перебування не може бути достовірних даних про статус таких дітей.

Профільне міністерство соціальної політики заявляє, що Постанова № 907 також витікає з неможливості гарантувати перевірку документів громадян інших держав (котрі є кандидатами на усиновлювачів) в умовах фактичної війни (правового режиму воєнного стану). Також згідно з роз'ясненням Мінсоцполітики неможливо забезпечити необхідний контакт між потенційним усиновлювачем та дитиною. Крім цього, згідно з вимогами чинного законодавства потрібно отримувати всі необхідні висновки профільних органів, служб опіки, дитячих закладів тощо, а це зробити в теперішніх умовах – неможливо [5].

З іншого боку, така заборона може бути порушенням принципів Конвенції ООН про права дитини, зокрема, розглядаючи ст.ст. 20 та 21 Конвенції – мова йде про обмеження права дитини на сім'ю. Хоча, в цій же Конвенції йде мова про те, що «принцип забезпечення найкращих інтересів дитини» також може бути порушено. Відповідно маємо двояку ситуацію, яка не може бути вирішеною до кінця дії правового режиму воєнного стану. Фактично, ця ситуація є тимчасовою дією, котра має убезпечити неповнолітніх громадян України від порушення їхніх прав на повноцінні механізми захисту.

Розглянемо, як загалом в Україні має вигляд порядок усиновлення дітей іноземними громадянами. Є Закон України «Про охорону дитинства», в якому йде мова про те, таке усиновлення можливе лише якщо усиновлення в Україні, громадянами України – неможливе. Тобто чинне законодавство свідчить про те, що пріоритет надається саме особам з національним громадянством [6].

Аналогічні висновки можна зробити з вищезгаданої Конвенції ООН про права дитини, в якій вказано на пріоритет усиновлення всередині країни над міжнародним усиновленням. Закон «Про охорону дитинства» також вказує, що усиновлювачем може бути особа, яка перебуває у шлюбі, за винятком, якщо ця людина є родичем дитини. Також є окрема норма до громадян країн, які уклали з Україною міжнародні договори у сфері захисту дітей та питань усиновлення. Відповідно це забезпечує можливість юридично проконтролювати дотримання чинних норм та умов усиновлення. Питаннями координації багатьох питань стосовно дітей, зокрема такими, як усиновлення, займається Державна служба у справах дітей. Зокрема, мова йде і про усиновлення іноземними громадянами, ведення обліку дітей-сиріт і позбавлених батьківського піклування. Також цей орган влади веде облік потенційних усиновлювачів іноземного громадянства [7].

Держслужба у справах дітей надає інформацію потенційним усиновлювачам як громадянам України, так й іноземним громадянам. Ще одним важливим органом є Національна соціальна сервісна служба України, яка приймає документи та здійснює провадження діяльності в сфері міждержавного усиновлення. У разі якщо всі вимоги до документів та законних підстав дотримано, справа вноситься до відповідного реєстру.

Стосовно проблематики правового регулювання міжнародного усиновлення в контексті України. Не зважаючи на те, що українське законодавство є доволі чітким та вичерпним в питанні усиновлення дітей іноземними громадянами – все ж є низка проблем, котрі варто було б розв'язати, особливо в контексті подальшої інтеграції України до ЄС. Серед таких проблем традиційно виокремлюються питання «посередництва», затягування процедур, можливі корупційні ризики та недостатній контроль після самого юридичного факту усиновлення. Особливо важливою є процедура контролю, адже почасти держава не контролює фактичне проживання усиновленої дитини, умови проживання, подальше фінансове забезпечення та стійкість усиновлювачів. В такому разі є загроза подальшому життю дитини, а відповідно й тим принципам, які закріплено як в міжнародному праві, так і в Національному Законодавстві України.

Ще однією проблемою є відсутність ратифікації Гаазької конвенції про міжнародне усиновлення (1993 р.), яка закладає принципи та механізми усиновлення громадянами різних держав. Ця проблема знижує рівень контролю не лише в середині України, а й міжнародного контролю за дотриманням цих принципів, а також самого ж процесу усиновлення. Саме ратифікація цієї конвенції, а відповідно й ухвалення змін до чинного законодавства України могли б вирішити питання ефективного контролю після самого процесу усиновлення. Державі потрібно напрацювати механізм такого контролю з усією необхідною звітністю вже після фактичного усиновлення, що дало б можливість скасовувати рішення щодо усиновлювачів у разі порушення чинного законодавства.

Серед цих проблем «постусиновлення» варто виділити такі:

- несвоєчасність та неповність звітів самих усиновлювачів;
- затримка подання документів;
- формальність інформації, яка не відображає реальну інформацію;
- відсутність єдиного механізму обліку;
- складність моніторингу ситуації тощо [8].

Власне складність моніторингу також має свої причини. Наприклад, контроль через дипломатичні установи повинен бути ключовим фактором для моніторингу ситуації в нових сім'ях для дітей. Часто посольства та консульства не мають достатніх ресурсів як людських, так і фінансових, для перевірок ситуації, а саме життєвих умов дитини. Також потрібно розуміти, що часто наявні розбіжності у правових підходах різних держав [9].

Для того щоб виправити ці проблеми, потрібно:

- скоротити певні формальності та побудувати відкриту систему моніторингу;
- ратифікувати Гаазьку конвенцію 1993 р.;

- посилити антикорупційні заходи у сфері усиновлення дітей іноземними громадянами;
- подальша гармонізація національного законодавства України у сфері міжнародного усиновлення;
- посилити контроль після юридичного та фактичного усиновлення як всередині країни, так і за її межами.

На жаль, більшість цих речей можна зробити вже після завершення правового режиму воєнного стану.

ВИСНОВКИ

Питання міжнародного усиновлення є одним з найскладніших в ієрархії міжнародних сімейних правовідносин. Це не просто складна юридична конструкція, це передусім відповідальність держав за майбутнє життя та здоров'я дитина, котра повинна отримати нову сім'ю. Національне законодавство України базується як на міжнародно-правових нормах, так і на власному правовому досвіді. Важливими документами в цій сфері є як Конституція України, так і Сімейний кодекс, а також

численні нормативні акти, Закони, підзаконні акти тощо.

Під дію правового режиму воєнного стану в Україні наявні обмеження на інститут міжнародного усиновлення. Фактично іноземці не можуть усиновлювати дітей-громадян України, що накладає певні обмеження на принципи міжнародних сімейних правовідносин. З іншого боку, такі обмеження цілком зрозумілі, адже держава не може гарантувати процесу якісного відбору усиновлювачів, їх перевірки та подальшого моніторингу стану дитини вже в новій сім'ї. Для цього немає ні технічних, ні людських, ні фінансових можливостей.

Нині потрібно міркувати над покращенням законодавства України, його подальшу уніфікацію та зближення з європейськими стандартами міжнародного усиновлення. Нині інститут міжнародного усиновлення в Україні має значний потенціал для розвитку та покращення задля забезпечення найкращих умов для дитини.

References

1. Family Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 10, 2002 No. 2947-III. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (in Ukrainian).
2. European Convention on the Adoption of Children (revised): International document of November 27, 2008 No. 994_a17. *Legislation of Ukraine*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a17#Text (in Ukrainian).
3. UN Convention on the Rights of the Child: International document of November 20, 2011 1989 No. 995_021. *Legislation of Ukraine*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (in Ukrainian).
4. On amendments to the Procedure for conducting adoption activities and supervising compliance with the rights of adopted children: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated Aug. 16, 2022 No. 907. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2022-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
5. Interstate adoption under martial law - clarifications of the Ministry of Social Policy: Ministry of Social Policy of Ukraine, March 13, 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhderzhavne-usinovlennya-v-umovah-voyennogo-stanu-rozlyasennya-minsocpolitiki> (in Ukrainian).
6. On the protection of childhood: Law of Ukraine of April 26, 2001 No. 2402-III. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (in Ukrainian).
7. Some issues of the State Service for Children: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 29, 2023 No. 1048. *Legislation of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1048-2023-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
8. Guidelines on post-adoption services: ChildONEurope Secretariat: The Hague Conference on Private International Law. URL: <https://assets.hcch.net/docs/3107c470-e242-4b73-91b8-83d751dc54a0.pdf>
9. International Adoption: Modern Aspects of Legal Regulation. *Law*. 2024. Vol. 11. No. 44. pp. 311–317. URL: <https://science.lpnu.ua/law/all-volumes-and-issues/volume-11-number-4-44-2024/international-adoption-modern-aspects-legal>

Andrii SMOLII

PhD in Legal Sciences, lecturer, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Institute of International Relations); Senior Researcher, Koretsky Institute of State and Law
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6406-3870>
e-mail: smolii.andrii@gmail.com

THE PROBLEM OF ADOPTION IN UKRAINE BY FOREIGN CITIZENS

The paper analyzes the main set of issues related to the adoption of children within the framework of family law, namely issues that concern foreign citizens. In particular, international treaties and conventions, national legislation of Ukraine. Special attention is paid to the regulation of adoption during the legal regime of martial law. The paper separately highlights the issues, in particular, analyzes whether Ukrainian legislation meets international standards regarding the adoption of children, in particular by foreigners. This concerns the complexity of the procedural mechanism, coordination between authorities, limited transparency of registers, etc. It was considered how Ukraine implements such norms in its national legislation, and most importantly how effectively they work, in particular, the Family Code of Ukraine is highlighted as the main source of family law, accordingly, the adoption issues of children by foreign citizens. The paper indicates that states in different parts of the world, including Ukraine, need to intensify further developments and improve both bilateral and multilateral international legal acts regarding family legal relations in order for them to meet the challenges of the time and the processes taking place in the world. Growing globalization processes, constant population migration, war in Ukraine and different parts of the world, lead to the further emergence of the adoption issue by foreign citizens. Adoption of children deprived of parental care is one of the most important forms of ensuring the rights of the child according to the Constitution of Ukraine, legislative acts and current international treaties. That is why the implementation of this institution in accordance with all the requirements of the legislation is one of the key ones in Ukraine's movement towards the European community. The current national legislation of Ukraine meets international standards, however, the practical application of adoption by foreign citizens does not always coincide with the theoretical principles of this issue, since there are no effective mechanisms, gaps in coordination between government bodies, as well as the lack of full control require certain changes, both legislative and institutional.

Keywords: international treaties, international adoption, international legal acts, international family legal relations, implementation of legislation, international conventions